

PRIEKŠVārds. BRUŅOTĀS PRETOŠANĀS KUSTĪBAS VĒSTURI PĀRDOMĀJOT

Šis “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” numurs ir īpašs – tas pilnībā veltīts Otrā pasaules kara un pēckara bruņoto pretošanās kustību Centrālās un Austrumeiropas reģionā vēsturei.

Aukstā kara laikā, reģionam ilgstoši atrodoties padomju ideoloģijas gūstā, šīs tematikas objektīva pētniecība nebija iespējama, tāpat kā ļoti ierobežota bija Dzelzs priekškara austrumu pusē esošo valstu vēsturnieku iekļaušanās Rietumu zinātniskajā apritē un sabiedriskās domas veidošanā par šo laiku. Kaut arī pēdējās desmitgadēs ir notikusi līdzšinējās historiogrāfijas kritiska pārvērtēšana un zinātniskajā apritē ir ieviesti daudzi agrāk nepieejami padomju drošības institūciju arhīvu dokumenti, tajos balstītās publikācijas nereti ir vairāk deskriptīvas un tikai lokāli orientētas, izpaliekot starpdisciplināriem un salīdzinošiem pētījumiem.

Šis tematiskais numurs ir veidots, lai izvērstu bruņotās pretošanās kustības izpētes hronoloģisko un ģeogrāfisko ietvaru un radītu plašāku skatījumu uz Otrā pasaules kara laikā bezvalstiskuma zonā jeb divu totalitāro režīmu – Padomju Savienības un nacionālsociālistiskās Vācijas dubultās agresijas lokā nonākušo teritoriju iedzīvotāju rīcībspēju, kas visbiežāk izpaudās kā sadarbība, pretošanās vai pielāgošanās. Turklāt atšķirībā no nacistu vai to sabiedroto okupētās Rietumeiropas iedzīvotājiem, kuriem Otrā pasaules kara beigās Eiropā 1945. gada 8. maijā atnesa brīvību, PSRS Sarkanās armijas ieņemtajām Centrālās un Austrumeiropas valstīm tās nozīmēja vai nu vienas okupācijas varas nomaiņu ar otru, vai arī ilgstošu atrašanos sovetizācijas ietekmē. Bruņotā pretošanās šajā reģionā ilga vēl vairāk nekā desmitgadi un, nesamērojama pārspēka māhta, apstājās tikai pēc tautas revolūcijas sakāves Ungārijā 1956. gadā.

Žurnālā iekļauti Latvijas, Igaunijas, Polijas un Ukrainas vēsturnieku zinātniskie raksti, kas ir veltīti gan Centrālās un Austrumeiropas tautu pašnoteikšanās un nacionālo interešu aizstāvēšanas procesā veidotu, gan Vācijas un PSRS nekonvencionālas kara vešanas rezultātā radītu pretošanās kustību militāro formējumu vēstures, historiogrāfijas, kā arī kolektīvās atmiņas problemātikai. Bruņotās pretošanās fenomena komplikētais raksturs Centrālajā un Austrumeiropā atklājas gan dažādu pretošanās kustību atšķirīgajos pretiniekos vai sabiedrotajos (Vācija un/vai PSRS), gan to savstarpējā antagonismā, kas izrietēja no to politiskajiem

mērķiem (orientācija uz nacionālo neatkarību vai padomju valstiskumu), gan arī starpterniskajās (lietuviešu-poļu, poļu-ukraiņu u. c.) sadursmēs.

It īpaši jāizceļ sadarbība ar ukraiņu vēsturniekiem, kas notikusi laikā pēc Krievijas Federācijas 2022. gada 24. februārī uzsāktā plaša mēroga kara pret Ukrainu. Putina Krievijas militārā agresija un vardarbība Ukrainā ļauj vilkt spilgtas paralēles ar nacionālsociālistiskās Vācijas un Padomju Savienības noziegumiem to okupētajās vai anektētajās teritorijās pirms 70–80 gadiem. Savukārt mūsdienu Krievijas propaganda, mēģinot attaisnot savu uzbrukumu Ukrainai, atgādina arī tās ilgstošos centienus diskreditēt ukraiņu, poļu, lietuviešu, latviešu un igauņu bruņotās pretošanās kustības.

Ar pretošanās kustību saistītu tēmu un jautājumu daudzveidību atsedz arī šajā numurā sniegtais ieskats vēsturnieku diskusijā “Latvijas nacionālie partizāni: izpētes stāvoklis, problēmas un izaicinājumi”, kas notika 2023. gada 13. maijā Nacionālās pretošanās kustības muzejā Rendā.

Papildinot skatījumu uz bruņotās pretošanās izpētes situāciju, šajā numurā iekļautas Baltijas valstu okupācijas un pretošanās vēsturei veltītu jaunāko monogrāfiju un rakstu krājumu recenzijas. Tās demonstrē bruņotās pretošanās kustības tematikas zinātnisko aktualitāti, dažādu pētniecisko pieeju pastāvēšanu un nepieciešamību veikt gan turpmākus fundamentālus pētījumus, gan konceptuāli pārdomāt un militārās, politiskās un sociālās vēstures mijiedarbībā no jauna kontekstualizēt pretošanās kustības vēstures kopainu.

Cerams, šis tematiskais numurs vairo zināšanas par Centrālās un Austrumeiropas reģionam nozīmīgu vēstures procesu un parādību pārnacionālu nozīmi un reģionālām īpatnībām, veicinās Baltijas valstu Otrā pasaules kara un pēckara vēstures labāku izpratni un sekmīgāku iekļaušanos kopējā Eiropas vēstures stāstā. Tāpat tas apliecina potenciālu un nepieciešamību ciešākai sadarbībai un polemikai šī reģiona pagātnes pētnieku vidū, kas vērsta uz jaunu teorētiski metodoloģisku pieeju pielietojumu 20. gadsimta 40.–50. gadu pretošanās kustību un īpaši bruņotās pretošanās pētniecībā.

Numura redaktori
Dr. hist. Eva Eihmane
Dr. hist. Uldis Neiburgs

PREFACE.

RECONSIDERING HISTORY OF THE ARMED RESISTANCE MOVEMENT

This issue of the *Journal of the Institute of Latvian History* is special – it is entirely dedicated to the history of armed resistance movements in Central and Eastern Europe during the Second World War and in the post-war period in the 1940s–1950s.

During the Cold War, as the region was held captive by the Soviet ideology, objective research of this topic was impossible. Historians living on the eastern side of the Iron Curtain also had very limited opportunities of taking part in the Western academic life and in the shaping of the public opinion about the relevant period. Although in the recent decades the existing historiography has been critically reassessed and many earlier inaccessible archival documents of the Soviet security institutions have been introduced into the scholarly circulation, the publications based on them are often descriptive or locally focused; thus, there is a shortage of comparative and interdisciplinary studies on this topic.

This thematic issue seeks to expand the chronological and geographical framework of the research of the armed resistance movement and to broaden the understanding of the legal capacity of the populations that, during the Second World War, found themselves in a stateless zone, i. e., in the sphere of the double aggression of the two totalitarian regimes, the Soviet Union and the National Socialist Germany. In most cases, their legal capacity was limited to collaboration, resistance, or adaptation. Furthermore, while for the populations of the Western European countries occupied by the Nazis or their allies, the end of the Second World War in Europe on 8 May 1945 brought liberation, for the Central and Eastern European states captured by the Soviet Red Army it meant the replacement of one occupation rule with a different one or suffering Sovietisation for many years. In this region, armed resistance lasted for more than a decade and ended only after the suppression of the People's Revolution in Hungary in 1956, outpowered by an incommensurably stronger force.

This volume contains scholarly articles by historians from Latvia, Estonia, Poland, and Ukraine. They focus on the history, historiography, and collective memory of the military resistance units formed for the protection of the self-determination and national interests of Central and East European nations or as a result of the unconventional warfare practices by Nazi Germany and the USSR.

The complicated nature of the phenomenon of armed resistance in Central and Eastern Europe becomes evident both through the different enemies / allies of different resistance movements (Germany and/or USSR) and their mutual antagonism following from their respective political goals (national independence or Soviet statehood), as well as through inter-ethnic clashes (e. g., Lithuanian–Polish, Polish–Ukrainian) that they were involved in.

We especially appreciate co-operation with Ukrainian scholars that took place after the full-scale war was launched by the Russian Federation against Ukraine on 24 February 2022. The military aggression and violence of Putin's Russia against Ukraine reveals striking parallels with the crimes committed by Nazi Germany and the Soviet Union in the territories they had occupied or annexed 70–80 years ago. Russia's present-day attempts at justifying its invasion into Ukraine also reminds of its consistent efforts to discredit the Ukrainian, Polish, Lithuanian, Latvian, and Estonian armed resistance movements.

The diversity of topics and issues related to the resistance movement is also manifested by an insight into historians' discussion "The National Partisans of Latvia: Research Status, Problems, and Challenges" that took place in the National Resistance Museum in Renda on 13 May 2023.

To achieve a more comprehensive picture of the current status of the research of the armed resistance movement, this issue also offers reviews of recently published books on the history of the occupation and resistance of the Baltic nations. These book reviews, same as the relevant books, demonstrate the academic urgency of the topic of the armed resistance movement, the existence of different research approaches, and the need to conduct fundamental studies as well as conceptually to reconsider the big picture of the history of the resistance movement and place it into the context of military, political, and social history.

We hope that this thematic issue will spread knowledge about the supranational importance and regional specifics of the historical processes and phenomena important for Central and Eastern Europe and, among other things, promote the understanding of the history of the Baltic States during and after the Second World War and contribute to its integration into the common story of European history. This volume also asserts a potential and need for cooperation and polemics among the researchers of the history of this region, striving towards the application of new theoretical and methodological approaches in the study of the resistance movements, especially the armed ones, of the 1940s–1950s.

Editors

Dr. hist. Eva Eihmane
Dr. hist. Uldis Neiburgs